

Αναπαραστάσεις του ολοκαυτώματος στο φιλμ και τη λογοτεχνία

«Οι βιντεοδιαλέξεις¹ του καθηγητή Todd Presner με θέμα *Το Ολοκαύτωμα στον Κινηματογράφο και στη Λογοτεχνία* (“Holocaust in Film and Literature”)

Ζούμε σε μία μιντιακή εποχή. Ποτέ άλλοτε δεν είχε κανείς τη δυνατότητα να παρακολουθεί από το σπίτι του, ό,τι ώρα θέλει, τις πολύ πρόσφατες διαλέξεις ενός καθηγητή σε ζωντανό πανεπιστημιακό ακροατήριο στην άλλη πλευρά του πλανήτη. Κάτι συμβαίνει στο διαδίκτυο λοιπόν: ασύγχρονη εκπαίδευση, παραγομοιοποίηση, ανταγωνισμός μεταξύ των πιο φημισμένων πανεπιστημίων του κόσμου, φιλόδοξοι πανεπιστημιακοί –ειδήμονες στη διαχείριση της τεχνολογίας των σύγχρονων media και ένα φιλοθεάμον κοινό που μπορεί να ενημερωθεί με την άνεσή του, να κρατήσει σημειώσεις και να βαθμολογήσει (..) την βιντεοδιάλεξη. Κατά πόσο η νέα μορφή υπερθεάματος σαγηνεύει τους φιλομαθείς; Και όμως, παρά τους εύλογους ενδοιασμούς, υπάρχουν αναμφισβήτητα ποιοτικά στοιχεία: η διαφάνεια, το ευρύ φάσμα των κοινωνικών πρακτικών, η δύναμη των χρησιμοποιούμενων αναπαραστατικών εργαλείων, η εξεταστικότητα των μαθησιακών, ερευνητικών και μορφωτικών ενδιαφερόντων του χρήστη, οι αδιανόητες μέχρι σήμερα δυνατότητες πληροφόρησης, έκφρασης, αναπαραστάσης που τέμνονται στο διαδίκτυο.

Ο Todd Presner είναι καθηγητής Γερμανικής Γλώσσας, Συγκριτικής Λογοτεχνίας και Εβραϊκών Σπουδών στο UCLA.² Τα ενδιαφέροντά του αφορούν την ιστορία και τον πολιτισμό των Εβραίων, την Ευρωπαϊκή Διανοητική Ιστορία, την ιστορία των Media, τον πολι-

τισμό της εικόνας (visual culture), τις ανθρωπιστικές σπουδές σε ψηφιακό περιβάλλον (digital humanities), την διαπολιτισμική γεωγραφία (cultural geography). Είναι συγγραφέας δύο βιβλίων που αφορούν, το 1ο, την Γερμανο-Εβραϊκή ιστορία με κοινό άξονα αναφοράς την ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου (*Mobile Modernity: German, Jews, Trains*. Columbia University Press, 2007), το 2ο, αναλύει τις αισθητικές διαστάσεις των αναπαραστάσεων του «γυμνασμένου» εβραϊκού σώματος (*Muscular Judaism: The Jewish Body and the Politics of Regeneration*. Routledge 2007) σε αντίθεση με το στερεότυπο του μαλθακού νοσηρού και «παρασιτικού» εβραϊκού σώματος που προβάλλει η αντισημιτική προπαγάνδα. Όπως αναφέρει ο ίδιος στην ιστοσελίδα του, την άνοιξη του 2011 θα γίνει πρόεδρος του Κέντρου Εβραϊκών Σπουδών στο UCLA, ενώ είναι ο ιδρυτής και διευθυντής της πλατφόρμας HyperCities, η οποία χαρτογραφεί τα διαδοχικά ιστορικά επίπεδα αστικών χώρων. Όλα τα παραπάνω στοιχεία, που συγκροτούν τον διανοητικό κόσμο του Presner, διαπερνούν κυριολεκτικά και τις εν λόγω διαλέξεις του για το Ολοκαύτωμα.

Η σειρά αφορά την ιστορία των αναπαραστάσεων του Ολοκαυτώματος στο φιλμ και στη λογοτεχνία. Ο όρος «φιλμ» παραπέμπει σε κινηματογραφικές απεικονίσεις, όπως το ζοφερό *Nuit et Brouillard* (1955) του Alain Resnais και η προπαγανδιστική ταινία των Nazi, *Der Ewige Jude* (1940) πρωτογενή ντοκουμέντα, αναρτημένα στο YouTube, από την ανακοίνωση της καταδίκης του Adolf Eichmann και βίντεο με σκηνές από την δράση Εβραίων αντιστασιακών-παρτιζάνων· στιγμιότυπα από την ιστορική αναπαραστάση (historical recreation) του Συνεδρίου της Wannsee – όπου το 1942 ελήφθη η απόφαση για την Τελική Λύση– του Frank Pierson (2001)· πιο πρόσφατες ταινίες όπως: *Η Λίστα του Σίντλερ* (1993) του Steven Spielberg, *Inglorious Basterds* (2009) του Quentin Tarantino, *Shoah* (1985) του Claude Lanzmann, *Paragraph 175* (2000)

1. Πρόκειται για 18 διαλέξεις βιντεοσκοπημένες in vino, διάρκειας 60-70' η κάθε μία, που πραγματοποιήθηκαν στο UCLA (University of California Los Angeles) κατά το διάστημα μεταξύ 5/1/2010-1/3/2010. Ηλεκτρονικά προσβάσιμες στο: <http://freevideolectures.com/Course/2718/Holocaust-in-Film-and-Literature/1>.

2. http://www.toddpresner.com/?page_id=2.

των Rob Epstein και Jeffrey Friedman. Ο όρος «λογοτεχνία» παραπέμπει σε ποιήματα, όπως (ενδεικτικά) του Paul Celan, *Todesfuge* [*Deadfuge* / *Φούγκα του Θανάτου*] και της Nelly Sachs, *Ihr Zuschauenden* [*You Onlookers*]· σε απομνημονεύματα όπως το *Εάν Αυτό είναι ο Άνθρωπος* του Primo Levi, σε μυθιστορήματα, όπως του Bernhard Schlink, *The Reader*³ [*Das Vorlesen* / 1995] αλλά και σε κόμικς, όπως το *Maus* του Art Spiegelman. Ο Presner επίσης: Έδειξε στο ακροατήριό του φωτογραφίες που αξιοποιήθηκαν ως τεκμηριωτικό υλικό, καθώς απεικόνιζαν στιγμιότυπα από τη «ζωή» θυμάτων και θυτών στα στρατόπεδα. Προσκάλεσε μία επιζήσασα του Ολοκαυτώματος, την Dana Schwartz, για να αφηγηθεί την προσωπική της ιστορία στους φοιτητές. Συζήτησε για την ορολογία περί του Ολοκαυτώματος, συγκρίνοντας όρους Γερμανικούς, Αγγλικούς και Εβραϊκούς (πχ. “Holocaust”, “Shoah”, “Vernichtung”, “Annihilation”). Συσχέτισε και σύγκρινε τα χαρακτηριστικά του Ολοκαυτώματος με γενοκτονίες, όπως των Ηερεο (1904) στη Νότια Αφρική, των Αρμενίων (1915), της Καμπότζης (1975-1979). Παρουσίασε μνημεία (memorials) και μουσεία που κατασκευάστηκαν στην μεταπολεμική εποχή για την μνήμη του Ολοκαυτώματος. Συζήτησε για το νόημα, τις ηθικές συνεπαγωγές και την σκοπιμότητα των όρων «εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας» και «εγκληματίες πολέμου» για την συστηματική προσπάθεια των Ναζί να εξαλείψουν κάθε αποδεικτικό τεκμήριο για την αγαστή συνεργασία (συμπληρωματικότητα / “complicity”) μεγάλου μέρους της τότε Γερμανικής κοινωνίας στο μαζικό έγκλημα: για τις σύγχρονες απόψεις των Αναθεωρητών και των Αρνητών του Ολοκαυτώματος· για τις ηθικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις της διεκδίκησης υλικών ή συμβολικών αποζημιώσεων εκ μέρους των θυμάτων· για τις διαφορετικές προσλήψεις του Ολοκαυτώματος μεταξύ της παλαιότερης και της νεότερης γενιάς των Γερμανών. Τέλος, ο Presner αξιοποίησε με ιδιαίτερη επιδεξιότητα και σε ζωντανή σύνδεση με το διαδικτυο ψηφιακούς χάρτες (digital mapping), για

να επιδείξει την τοποθεσία και τα υπολείμματα από ναζιστικά στρατόπεδα, πόλεις και γκέτο, κατόψεις και προσόψεις ιστορικών κτιρίων. Όλα τα παραπάνω, ένα αληθινό οπλοστάσιο τεχνικών μέσων και ερμηνευτικών τοποθετήσεων, χρησιμοποιήθηκαν με σκοπό να αναδειχθεί το ανεξάντλητο πανόραμα των προσεγγίσεων του Ολοκαυτώματος, οι πολυσχιδείς διαστάσεις (πολιτικές, οικονομικές, ηθικές, νομικές, αισθητικές κ.ά.) και τα σύγχρονα πολιτικά διακυβεύματα που αφορούν την ευθύνη της διαχείρισης ενός τόσο τραυματικού και επίμαχου παρελθόντος. Έμμεσα, όμως, αναδείχθηκε και η δυνητικά κομβική σημασία του στη μνήμη της ανθρωπότητας.

Μερικά από τα πιο ενδιαφέροντα σημεία των διαλέξεων ήταν:

- Η οπτικοποίηση και η πολυμεσιότητα της διάλεξης: Πα στιδήποτε γινόταν λόγος υπήρχε σχεδόν πάντα κάποιο συνοδευτικό διδακτικό ή ερευνητικό υλικό, όπως: γραπτές ή εικονιστικές πηγές, ηχητικά ντοκουμέντα, κινηματογραφικά στιγμιότυπα, παρουσιάσεις στο Power Point, περιηγήσεις στο διαδίκτυο σε πραγματικό χρόνο, προσέγγιση χώρων και μνημείων μέσω δορυφορικής λήψης κ.ά. Όλα αυτά –διά μέσου ενός φορητού προσωπικού υπολογιστή– προβάλλονταν σε μία τεράστια οθόνη που βρισκόταν πίσω από τον ομιλητή και μαγνητίζε, προφανώς, την προσοχή του ακροατηρίου. Περιορισμένος –αλλά υπαρκτός– ήταν ο χρόνος για συζήτηση στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο Presner απηύθυνε ερωτήσεις στους φοιτητές του.
- Η κατάδειξη της αγωνίας των επιζήσαντων να αφήσουν ίχνη της εμπειρίας τους: Να εκφράσουν τα βιώματα, τις εμπειρίες τους, ώστε το ανεπίπλωτο (“unsagbar”) να μην ξεχαστεί, να μην αμφισβητηθεί η αλήθεια των γεγονότων. Όχι βέβαια για λόγους προσωπικής προβολής, αλλά, ως ένα είδος απότισης φόρου τιμής⁴ στα εκατομμύρια θύματα που

3. Γνωστό επίσης από την ομώνυμη κινηματογραφική ταινία (2008) του Steven Daldry.

4. Θα τολμούσα να προσθέσω και ως ένα είδος πρόκλησης, αποτροπής του Κακού.

χάθηκαν, συχνά υπό φρικιαστικές συνθήκες, χωρίς να αντιλαμβάνονται το γιατί, χωρίς να αφήσουν ίχνη πίσω τους.

- Η κατάδειξη της μεθοδικής προσπάθειας των θυτών, σύστοιχης με την ρατσιστική ιδεολογία που πρόσβευαν, να απο-ανθρωποποιήσουν (“dehumanize”) τα θύματά τους, να τα υποβιάσουν στο επίπεδο του ζώου, του υπανθρώπου (“Untermenschen”) και τελικά να τα εκμηδενίσουν (“Vernichtung”), στερώοντας τους διαδοχικά την πατρίδα, τα υπάρχοντα, τους συγγενείς, τα προσωπικά ονόματα, ακόμη και την μνήμη της ύπαρξής τους.
- Η κατάδειξη της ευθύνης που βαρύνει όχι μόνο τους άμεσους θύτες⁵ αλλά και όλους όσους συνεργάστηκαν, σιώπησαν ή δεν αντέδρασαν στη δημιουργία συνθηκών που επέτρεψαν την διάπραξη των εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας.
- Η κατάδειξη της πολυμέρειας των αναπαραστάσεων, των διεπιστημονικών οπτικών προσέγγισης και των πολυμερών συνεπαγωγών του Ολοκαυτώματος.
- Η κατάδειξη της πολύ μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας των ποικίλων εναλλακτικών αναπαραστατικών μέσων –σε σύγκριση

με την συμβατική ιστοριογραφία σε μορφή έντυπου, γραπτού κειμένου– ως προς την έκφραση του τραγικού βιώματος που αποπνέει το Ολοκαύτωμα.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε κατά πόσο το φοιτητικό κοινό εκτίμησε, συγκινήθηκε ή ευαισθητοποιήθηκε από την προσφορά του Presner. Σίγουρα, όμως, όλοι όσοι ενδιαφέρονται για το Ολοκαύτωμα θα βρουν στις βιντεοδιαλέξεις αυτές άφθονο, τεκμηριωμένο και πολυσχιδές υλικό για περαιτέρω μελέτη.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΑΤΣΩΤΗΣ

5. Σε ένα καταπληκτικό εστοντανέ από την ταινία Shoah, ένας πρώην Ναζι αξιωματικός, ο Franz Süchomel, κατά την διάρκεια της συνέντευξής του, η οποία βιντεοσκοπήθηκε λαθραία –και αφού τραγούδησε για χάρη του συνομιλητή του (του Lanzmann), που ζητούσε «ιστορικά στοιχεία», ένα από τα αλαζονικά ναζιστικά στιχογραφήματα των στρατοπέδων συγκέντρωσης –περηφανεύεται ότι αυτό που μόλις τραγούδησε «κανείς Εβραίος πια δεν είναι σε θέση να γνωρίζει»!! Βλ. <http://www.youtube.com/watch?v=7X2Eν87ο7nc&NR=1>.

